

Μυκηνών έργα 2005-2007

Γιώργος Α. Παπαθανασόπουλος

Επίτιμος Έφορος Αρχαιοτήτων

Πρόεδρος Επιστημονικής Επιτροπής Μυκηνών 2004-2007

Έως τα τέλη του 19ου αιώνα απολύτως τίποτα δεν ήταν γνωστό γι' αυτό που αργότερα ονομάστηκε μυκηναϊκός πολιτισμός. Τα ομηρικά έπη και οι αρχαίες παραδόσεις, αποτυπωμένες κυρίως στους ποιητές του αρχαίου δράματος και στην αττική αγγειογραφία, αναφέρονταν σε έναν κόσμο μυθικό, έναν κόσμο στη σφαίρα της φαντασίας, εκεί που οι θρύλοι και οι μύθοι συνθέτουν την εικόνα ενός χαμένου βέβαια, αλλά μεγαλειώδους και ένδοξου παρελθόντος.

Το 1876 όμως ο Heinrich Schliemann, με οδηγό τα έπη, διενεργεί ανασκαφές αρχίζοντας από την Τροία και συνεχίζοντας στις Μυκήνες (εικ. 2), την Τίρυνθα, τον Ορχομενό και άλλα μέρη του ελλαδικού χώρου αποκαλύπτοντας τόπους που αναφέρονται στον Όμηρο. Ο Schliemann τεκμηριώνει έτσι την πίστη του ότι ο μεγάλος ποιητής περιέγραψε έναν αληθινό κόσμο, που όμως είχε χαθεί. Τον Schliemann ακολούθησαν οι μεγάλοι μελετητές Χρ. Τσουντας, Α. Evans, Α. J. B. Wace, Σπ. Μαρινάτος, C. W. Blegen, Γ. Ε. Μυλωνάς, οι οποίοι επεσήμαναν και ερεύνησαν τα δεδομένα ανασυνθέτοντας την εικόνα του μυκηναϊκού κόσμου, που έδωσε το όνομά του στον πρώτο πολιτισμό της Ευρώπης.

Από την εποχή των πρώτων ανασκαφών, αντιμετωπίστηκε τώρα, στις μέρες μας, για πρώτη φορά συστηματικά και στο σύνολό του το σημαντικό ζήτημα της κυκλοφορίας των χιλιάδων επισκεπτών, που μέχρι το 2004 γινόταν χωρίς καμία οργάνωση, με λιγοστά βαθμιδωτά υποτυπώδη «μονοπάτια» χωρίς σαφή όρια, αποτέλεσμα μιας σειράς ανομοιογενών, τυχαίων και ανεξάρτητων μεταξύ τους παλαιότερων επεμβά-

σεων, οι οποίες δημιουργούσαν εικόνα σύγχυσης στον επισκέπτη, που πρακτικά δρασκέλιζε πάνω από τα οικοδομικά κατάλοιπα, προκαλώντας άθελά του αποδομήσεις και ζημιές. Επιπλέον τα μονοπάτια αυτά παρουσίαζαν σοβαρά προβλήματα ολισθηρότητας, ενώ στο μεγαλύτερο τμήμα τους δεν είχαν αρκετό πλάτος, ώστε να διασφαλίζεται η άνετη διακίνηση των επισκεπτών. Φυσικά η επίσκεψη στην ακρόπολη από άτομα με κινητικά προβλήματα ήταν αδύνατη.

Στο παρελθόν έχουν πραγματοποιηθεί αρκετές αναστηλωτικές και στερεωτικές εργασίες στην ακρόπολη των Μυκηνών με σημαντικότερες αυτές που υλοποιήθηκαν υπό τη διεύθυνση του Α. Ορλάνδου τη δεκαετία του 1950 και οι οποίες περιελάμβαναν μεταξύ άλλων την αποκατάσταση τμήματος του ανακτόρου και του περιβόλου του Ταφικού Κύκλου Α, την αναστήλωση και στερέωση του θολωτού τάφου της Κλυταμνήστρας, καθώς και την αναστήλωση του μεγαλύτερου τμήματος του κυκλώπειου τείχους. Τη δεκαετία του 1990 πραγματοποιήθηκαν έργα στερέωσης και συντήρησης στη Συνοικία του Λαδεμπόρου, στον θολωτό τάφο του Αιγίσθου, στη Νότια Οικία και στο Ανάκτορο.

1α. Η περιοχή της Μεγάλης Αναβάθρας με την παραπλανητική κλίμακα (2003). β. Η περιοχή της Μεγάλης Αναβάθρας μετά τις εργασίες ανακατασκευής (2005).

2. Η ανασκαφή του H. Schliemann στον Ταφικό Κύκλο Α των Μυκηνών (1876).

Ωστόσο τα σοβαρά και μόνιμα προβλήματα προστασίας, συντήρησης και ανάδειξης των μνημείων σε συνδυασμό με το ολοένα αυξανόμενο (ευτυχώς) πλήθος των επισκεπτών, έκαναν επιτακτική την ανάγκη εξεύρεσης και εφαρμογής νέων προωθημένων λύσεων. Σε αυτό το πλαίσιο εγκαινιάστηκε το 2000 ένα μεγαλόπνοο πρόγραμμα επέμβασης του Υπουργείου Πολιτισμού, με το οποίο αντιμετωπίστηκε για πρώτη φορά συστηματικά και σε τόσο μεγάλη έκταση το θέμα προστασίας και ανάδειξης των μνημείων των Μυκηνών, με πρόνοια μάλιστα την όσο το δυνατόν αρτιότερη διευκόλυνση και ενημέρωση των επισκεπτών.¹

Στον αρχαιολογικό χώρο διαμορφώθηκε εκτεταμένο δίκτυο πορειών και στάσεων εσωτερικά και εξωτερικά της ακρόπολης με το οποίο επιτυγχάνεται ο διπτός στόχος της ασφαλούς και άνετης περιδιάβασης των επισκεπτών αλλά και της προστασίας και ανάδειξης των μνημείων. Επελέγησαν οι μη βαθμιδωτές διαδρομές ως πλησιέστερες στην αρχαία διαμόρφωση, η οποία θα επέτρεπε την απρόσκοπτη διέλευση τροχοφόρων. Πρέπει να τονιστεί ότι η ομαλοποίηση των παλαιών προ-

σβάσεων (εικ. 1α-β) και η δημιουργία νέων πορειών και στάσεων στην ακρόπολη των Μυκηνών, αλλά και στα εξωτερικά μονοπάτια που οδηγούν σε αυτήν έγιναν πάντοτε στο πλαίσιο των απαρέγκλιτων αρχών της αναστρεψιμότητας. Χαρακτηριστικό της προσήλωσής μας στην αρχή αυτή είναι το ότι εκεί που απαιτήθηκε βελτιωτική διόρθωση, όπως στη μείωση του πλάτους της πορείας των επισκεπτών, αυτή έγινε βέβαια με την έγκριση του Κεντρικού Αρχαιολογικού Συμβουλίου, χωρίς να θιγεί στο ελάχιστο το παλαιό υπόστρωμα.

Ένα άλλο σημαντικό θέμα που επίσης πρέπει να τονιστεί και σχετίζεται με τη διεθνώς αποδεκτή μέριμνα για την προστασία των αρχαίων αφορά τις απαραίτητες γεφυρώσεις εκεί που η συνέχεια της διαδρομής διακόπτεται. Αποφύγαμε κατηγορηματικά τη λιθοδομή, η οποία θα συγχεόταν με τις αρχαίες λιθοδομές, και προτιμήθηκαν ξύλινες και διάτρητες μεταλλικές γεφυρώσεις, που χωρίς να ενοχλούν, διαφοροποιούνται από τις αρχαίες. Ιδιαίτερα μάλιστα οι μεταλλικές γεφυρώσεις επιτρέπουν τη θέαση των υποκείμενων οικοδομικών λειψάνων. Οι επισκέπτες ακολουθούν τώρα μία απολύ-

3α. Η παλαιά τσιμεντένια διαδρομή προς την Πύλη των Λεόντων, με την παραπλανητική βαθμιδωτή διαμόρφωση. β. Η νέα διαδρομή προς την Πύλη των Λεόντων, μετά τις εργασίες διαμόρφωσης (2006).

4α. Η περιοχή εξωτερικά της Βόρειας Πύλης, πριν από τη διαμόρφωση της πρόσβασης (2004). β. Η περιοχή εξωτερικά της Βόρειας Πύλης, μετά τη διαμόρφωση της πρόσβασης (2004).

τως προδιαγεγραμμένη πορεία, αφενός χωρίς να κινδυνεύει η σωματική τους ακεραιότητα και αφετέρου χωρίς να καταπονούνται και στο ελάχιστο τα οικοδομικά λείψανα, παρέχοντας επιπλέον τη δυνατότητα περιήγησης του συνόλου του χώρου και στα άτομα με κινητικά προβλήματα. Εξωτερικά της ακρόπολης αντικαταστάθηκε η παλαιά φθαρμένη επίστρωση της πορείας ανόδου από το Εκδοτήριο εισιτηρίων έως την Πύλη των Λεόντων (εικ. 3α-β) καθώς επίσης και η πορεία από τη Βόρεια Πύλη προς το Μουσείο και την είσοδο του αρχαιολογικού χώρου, δίνοντας για πρώτη φορά τη δυνατότητα στους επισκέπτες να διαβούν με ασφάλεια το μονοπάτι κατά μήκος του βόρειου κυκλώπειου τείχους (εικ. 4α-β, 5α-β).

Με τη διαμόρφωση του νέου δικτύου προσβάσεων επιτυγχάνεται η ανάδειξη της ακρόπολης και των μνημείων της, η οργανική σύνδεση του αρχαιολογικού χώρου με το νέο Μουσείο των Μυκηνών (εικ. 6) και η ενημέρωση των επισκεπτών

5α. Η διαδρομή από τη Βόρεια Πύλη προς το Αρχαιολογικό Μουσείο πριν από τη διαμόρφωση (2004). β. Η διαδρομή από τη Βόρεια Πύλη προς το Αρχαιολογικό Μουσείο μετά τη διαμόρφωση (2005).

με την τοποθέτηση δίγλωσσων πληροφοριακών πινακίδων με ευσύνοπτο εποπτικό υλικό στα σημαντικότερα μνημεία της ακρόπολης και του περιβάλλοντος χώρου.

Το Αρχαιολογικό Μουσείο των Μυκηνών, χτισμένο δίπλα στην ακρόπολη, λειτουργεί από τον Ιούλιο του 2003 φιλοξενώντας στους καλαίσθητους εκθεσιακούς του χώρους ευρήματα από όλες τις περιόδους χρήσης τόσο της περιοχής των Μυκηνών, όσο και των γύρω οικισμών. Η έκθεση είναι οργανωμένη σε θεματικές ενότητες και τα ευρήματα κατανέμονται ανάλογα με την προέλευση και τη χρονολόγησή τους, ενώ στον προθάλαμο του Μουσείου κυριαρχεί η μακέτα της ακρόπολης η οποία πλαισιώνεται από πλούσιο εποπτικό υλικό, όπου παρουσιάζονται οι

μύθοι των Μυκηνών, το ιστορικό των ανασκαφών και οι πρώτες απεικονίσεις των μνημείων από τους περιηγητές.

Σημαντικότερο επίσης είναι το έργο συντήρησης και στερέωσης που υλοποιήθηκε στα περισσότερα από τα μνημεία της μυκηναϊκής ακρόπολης. Στα κτηριακά σύνολα της δυτικής κλιτύος της ακρόπολης, τη Σιταποθήκη, την Οικία του Αγγείου των Πολεμιστών, τη Νότια Οικία, το Θρησκευτικό Κέντρο και τη Νοτιοδυτική Συνοικία ολοκληρώθηκαν τα έργα το 2006, συμβάλλοντας στη σταθεροποίηση των τοιχοδομών και αποτρέποντας τον κίνδυνο κατάρρευσής τους. Επιπλέον επετεύχθη η εν γένει ανάδειξη του χώρου, όπου ο επισκέπτης μπορεί πια να διακρίνει τη χωροταξική και αρχιτεκτονική οργάνωση των οικιστικών, αποθηκευτικών και λατρευτικών χώρων σε αυτή την πλευρά της ακρόπολης. Ειδικότερα στη Νοτιοδυτική Συνοικία, η οποία περιλαμβάνει κατοικίες των αρχιερέων αλλά και αποθηκευτικούς χώρους, διαδρόμους, βαθμιδωτές προσβάσεις και λιθό-

κτιστους αποχετευτικούς αγωγούς, εφαρμόστηκε ένα πλήρες πρόγραμμα στερεώσεων των τοιχοδομών, καθαρίστηκε συνολικά η περιοχή από τη βλάστηση και τις φερτές επιχώσεις και εξωραϊστική η εικόνα των δαπέδων των δωματίων. Παρόμοιες εργασίες έγιναν και στη Βόρεια Συνοικία (εικ. 7α-β), την πιο πρόσφατα ανασκαμμένη περιοχή της Ακρόπολης των Μυκηνών, που περιλαμβάνει αποθηκευτικούς χώρους, διαδρόμους και ένα ιδιαίτερα καλοδιατηρημένο δίκτυο.

Στα κτήρια της Ανατολικής Κλιτύος, την Οικία Κιώνων, το Εργαστήριο των Καλλιτεχνών, το Κτήριο Γ και το Κτήριο Δ, χώρους άρρηκτα συνδεδεμένους με τη λειτουργία και την οργάνωση του ανακτόρου, καθώς και με την παραγωγή εξαιρετικών έργων τέχνης από ελεφαντόδοντο και άλλα πολύτιμα υλικά, έγιναν επεμβάσεις στερέωσης των τοιχοδομών, με αντικατάσταση των φθαρμένων και αντιαισθητικών κονιαμάτων των παλαιότερων αναστηλωτικών επεμβάσεων με σύγχρονες μεθόδους και δοκιμασμένα υλικά και ολοκληρώθηκαν οι εργασίες συντήρησης λίθων και επιχρισμάτων.

Στα Ελληνιστικά Δωμάτια που εκτείνονται νότια της Μεγάλης Αναβάθρας πραγματοποιήθηκαν στερεωτικές επεμβάσεις στις τοιχοδομίες και μεταφέρθηκαν για διασφάλιση στις αποθήκες του Αρχαιολογικού Μουσείου Μυκηνών, αφού καταγράφηκαν τα συσσωρευμένα στο χώρο αυτό όστρακα από παλαιότερες ανασκαφές στην ακρόπολη.

Στο πλαίσιο του αρχαιολογικού προγράμματος αντιμετωπίζεται για πρώτη φορά σε μελετητικό επίπεδο η προστασία και η ανάδειξη του Ταφικού Κύκλου Α, του σημαντικότερου αυτού μνημείου της Πρώιμης Μυκηναϊκής Εποχής. Στόχος της μελέτης δεν είναι μόνο η αποκατάσταση του χαρακτηριστικού κυκλικού θωρακίου αλλά και η στερέωση και ανάδειξη των κάθετων λακκοειδών τάφων, έτσι ώστε να εκπονηθεί μια πρόταση συνολικής προστασίας του μνημείου. Εκτός από τη βιβλιογραφική έρευνα έχει ολοκληρωθεί η αρχαιολογική τεκμηρίωση του Ταφικού Κύκλου Α που περιλαμβάνει τη λεπτομερή καταγραφή, τη φωτογραφική καθώς και τη σχεδιαστική

6. Η ακρόπολη των Μυκηνών και η αργολική πεδιάδα, λήψη από τον Προφήτη Ηλία (2006). Διακρίνεται το δίκτυο προσβάσεων εσωτερικά και εξωτερικά της ακρόπολης.

αποτύπωση των διάσπαρτων θραυσμάτων του μνημείου.

Στο Ανάκτορο, που δεσπόζει στην κορυφή του λόφου των Μυκηνών, εφαρμόστηκε ένα πολύπλευρο πρόγραμμα προστασίας και ανάδειξης των δαπέδων (εικ. 8α-β). Τα δάπεδα των επίσημων διαμερισμάτων του ανακτορικού συγκροτήματος, διακοσμημένα άλλοτε με πλάκες γυψόλιθου και άλλοτε με ζωγραφιστά κονιάματα διατηρούνται σε λίγα μόνο σημεία, στα οποία πραγματοποιήθηκαν εργασίες συντήρησης, στερέωσης και κατάχωσής τους για λόγους προστασίας. Επιπλέον αφαιρέθηκε η παλαιά φθαρμένη τιμεντένια επιστρώση και αντικαταστάθηκε με νέα, απόλυτα εναρμονισμένη με το χώρο και την ιδιαιτερότητα του μνημείου, η οποία εξασφαλίζει παράλληλα την αντοχή σε δυσμενείς καιρικές συνθήκες και στην περιδιάβαση χιλιάδων επισκεπτών. Ιδιαίτερη μέριμνα έχει ληφθεί για την προστασία και ανάδειξη του σωζόμενου τμήματος της εστίας που βρίσκεται στο κέντρο της Αίθουσας του Θρόνου.

Στον Ταφικό Κύκλο Β και τον Θολωτό Τάφο των Λεόντων, δύο από τα πιο αντιπροσωπευτικά μνημεία ταφικής αρχιτεκτονι-

7α. Το Κτήριο Μ της Βόρειας Συνοικίας πριν από τις εργασίες στερέωσης (2003). β. Το Κτήριο Μ της Βόρειας Συνοικίας μετά τις εργασίες στερέωσης (2005).

8α. Προστώ και αυλή του ανακτόρου, πριν από τις εργασίες ανάδειξης των δαπέδων (2005), β. Προστώ και αυλή του ανακτόρου, μετά τις εργασίες ανάδειξης των δαπέδων (2007).

κής των Μυκηνών, η συσσώρευση για πολλά συναπτά έτη φερτών επιχώσεων και απορριμμάτων στους τάφους, αλλοίωσαν σε μεγάλο βαθμό τη μορφή των μνημείων δίνοντας την εικόνα εγκατάλειψης του χώρου. Ειδικότερα για τον θολωτό τάφο των Λεόντων οι λακκοειδείς τάφοι είχαν χρησιμοποιηθεί στο παρελθόν ως «αποθέτες» κεραμικής με αποτέλεσμα να αλλοιωθεί η εικόνα της πρακτικής των Μυκηναίων να διανοίγουν ορύγματα για ταφές στο δάπεδο των θολωτών τάφων.

Ένας από τους πρωταρχικούς στόχους του Έργου της Επιστημονικής Επιτροπής Μυκηνών ήταν η αντικατάσταση της παλαιάς και κατεστραμμένης σε μεγάλα τμήματα περίφραξης του αρχαιολογικού χώρου. Η τοποθέτηση νέας, καλαίσθητης περίφραξης, ύψους 1,45 μ., συνολικής διαδρομής 2500 μ., εξασφαλίζει την προστασία αλλά και την οριοθέτηση του επισκέψιμου αρχαιολογικού χώρου. Στο πλαίσιο των εργασιών υποδομής έχει ολοκληρωθεί η μελέτη ύδρευσης με σκοπό την εξασφάλιση επάρκειας πόσιμου νερού αντιμετωπίζοντας έτσι ένα χρόνιο πρόβλημα του αρχαιολογικού χώρου των Μυκηνών, άρρηκτα συνδεδεμένου με τη διευκόλυνση και την εξυπηρέτηση των επισκεπτών.

Ο απόηχος της πολύπλευρης αυτής δραστηριότητας στις Μυκίνες αντανάκλαται και στα ποσοστά επισκεψιμότητας του χώρου, που έχουν διπλασιαστεί κατά την τελευταία τριετία αλλά και στις εντυπώσεις των χιλιάδων επισκεπτών και μελετητών, οι οποίοι μέσω του αρχαιολογικού και αναστηλωτικού έργου που πραγματοποιήθηκε γίνονται οι αποδέκτες τμήματος έστω της γνώσης των μνημείων, την οποία αυτά μας προσφέρουν αφειδώς.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

¹ Το έργο έγινε από την Επιστημονική Επιτροπή του ΤΔΠΕΑΕ με συγχρηματοδότηση κατά 75% από το Γ΄ Κοινωνικό Πλαίσιο Στήριξης και κατά 25% από το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων του ΥΠΠΟ. Βλ. Γ. Παπαθανασόπουλος, «Το έργο της Επιτροπής Συντήρησης, Στερέωσης και Ανάδειξης των Μνημείων της Ακροπόλεως των Μυκηνών και του ευρύτερου περιβάλλοντος χώρου», στο Έργο των Επιστημονικών Επιτροπών Αναστήλωσης, Συντήρησης και Ανάδειξης Μνημείων, εκδ. ΥΠΠΟ, ΤΔΠΕΑΕ, Αθήνα 2006, σ. 235-249.

Restoration and Preservation in the Archaeological Site of Mycenae: 2004-2007

Yiorgos A. Papathanasopoulos

Since 2000 a project of decisive intervention is carried on in the acropolis of Mycenae, the prevailing objective of which is the consolidation, preservation and promotion of its monuments and at the same time the effective management of the archaeological site as regards both monuments and visitors. Given that a great number of important antiquities have been revealed during the one-hundred-and-thirty years activity of continuous excavation, the imperative need for their protection and preservation had already emerged in the past century.

Indisputably, the most important intervention realized in the archaeological site of Mycenae is the new marking out and formation of a defined network of routes and stops: the protection of both the monuments and the visitors is achieved through them, and thus the archaeological ruins are not anymore plagued by the visitors' over stepping, the latter avoid any physical harm while touring the site, and individuals with kinetic disabilities can have access to the acropolis and its grounds.

Furthermore, the archaeological site has been organically connected with the new Museum of Mycenae through the North Entrance, the appropriate works have provided satisfactory accommodation to the visitors, while the posted bilingual tablets supply them with sufficient information on the site.

First priority and major concern throughout the realization of the project was the consolidation and restoration of the acropolis' building complexes and the extensive repointing of the masonry of the Southwest and North Quarters, House of Columns, Artisans Quarter, Granary and, naturally, the acropolis.

The doubling of visitors in the last three years confirms the success of the overall project.